

Панченко Ганна Олександрівна

аспірант ОРІДУ НАДУ при Президентові України

**КОМПЛЕКСНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ:
ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ**

У статті проаналізовано механізми реалізації державної мовної політики в Україні, доведено, що використання вищезазначених механізмів в комплексі сприятиме успішному вирішенню проблеми реалізації державної мовної політики на сучасному етапі державотворення в Україні, що створить необхідні умови для подальшого її успішного функціонування та стане основою забезпечення гармонізації українського суспільства.

Ключові слова: *державна мовна політика, реалізація державної мовної політики, механізми реалізації державної мовної політики, комплексний механізм.*

Panchenko Anna

**THE COMPLEX MECHANISM
OF REALIZATION OF THE STATE LANGUAGE POLICY IN UKRAINE:
THE SUBSTANTIATION OF NECESSITY OF INTRODUCTION**

In this the article mechanisms of realization of the state language policy in Ukraine are has been analyzed, it proved that the use of the above-stated mechanisms in a complex will promote the successful decision of the problem of realization of the state language policy at the present-day stage of creation of a state-building in Ukraine, it will create the necessary conditions for its further successful functioning and will become the basis of its maintenance of harmonization of the Ukrainian society.

Key words: *the state language policy, realization of the state language policy, mechanisms of realization of the state language policy, the complex mechanism*

**КОМПЛЕКСНЫЙ МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ:
ОБОСНОВАНИЕ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ**

В статье проанализированы механизмы реализации государственной языковой политики в Украине, доказано, что использование вышеуказанных механизмов в комплексе будет способствовать успешному решению проблемы реализации государственной языковой политики на современном этапе создания государства в Украине, создаст необходимые условия для дальнейшего ее успешного функционирования и станет основой обеспечения гармонизации украинского общества.

Ключевые слова: *государственная языковая политика, реализация государственной языковой политики, механизмы реализации государственной языковой политики, комплексный механизм.*

Постановка проблеми. Комплексне та всебічне вирішення проблеми ефективності реалізації державної мовної політики в Україні сприятиме суттєвому підвищенню якості державного управління вищевказаною сферою, що створить сприятливі умови для подальшого стабільного розвитку українського суспільства на сучасному етапі розвитку державотворення. Дієвим засобом упровадження державної мовної політики в Україні є формування взаємодетермінацій різних аспектів національної політики держави із збереженням інтересів як суспільства в цілому, так і окремої людини. Успішне подальше впровадження державної мовної політики можливе за умови ефективного використання комплексного механізму її реалізації, який включає в собі такі основні складники: правовий, політичний, організаційний, інформаційний, економічний та мотиваційний. Саме за таких умов буде встановлено тісний взаємозв'язок між усіма механізмами реалізації державної мовної політики, що, відповідно, сприятиме координації й погодженості дій

контролюючих та регулюючих органів державного управління, консолідації зусиль усіх суб'єктів у сфері державної мовної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питання ефективного використання уже існуючих механізмів реалізації державної мовної політики з метою подальшого її вдосконалення підтверджена сучасними дослідженнями та публікаціями вітчизняних та зарубіжних науковців, присвяченими порушеній тематиці. Проблему впровадження мовної політики на рівні держави порушували протягом 2008-2010 років у своїх наукових розвідках Б. М. Ажнюк, І. Больман, А. С. Борухович, Ж. С. Головка, О. І. Вишняк, Н. В. Деркач, Г. П. Євсєєва, В. А. Жадько, Н. Й. Коцюба, О. М. Куць, Р. М. Лозинський, Т. П. Марусик, Г. Мацюк, В. В. Пашков, Ж. А. Шевчук, Т. Л. Шептицька, В. Л. Штефан, С. В. Шумлянський. На особливу увагу, з огляду на обраний нами аспект тематики стосовно сфери державної мовної політики: механізми реалізації державної мовної політики на сучасному етапі державотворення в Україні, – заслуговують наукові дослідження Ю. Бестерс-Дільгер, В. В. Заблоцького, Т. В. Ковальвої, І. П. Лопушинського [2, 3, 5, 6], в яких автори, аналізуючи сучасний стан реалізації державної мовної політики в Україні, пропонують конкретні кроки щодо її вдосконалення, чітко окреслюючи роль основних механізмів реалізації державної мовної політики: правового, інформаційного, економічного, організаційного.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності застосування комплексного механізму реалізації державної мовної політики в Україні, що сприятиме її вдосконаленню в подальшому та слугуватиме запорукою встановлення злагоди в українському суспільстві в цілому.

Завдання статті: проаналізувати сучасний стан процесу реалізації державної мовної політики в Україні; окреслити роль функціонування вже існуючих механізмів реалізації державної мовної політики у сфері мовного облаштування країни; обґрунтувати ефективність використання комплексного механізму реалізації державної мовної політики.

Виклад основного матеріалу. Реалізація основних напрямів державної мовної політики: забезпечення безумовного додержання норм статті 10 Конституції України та законодавства про мови; утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, а також під час здійснення посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування представницьких функцій у міжнародному спілкуванні; посилення функції державної мови як об'єднуючого та консолідаційного чинників в українському суспільстві, засобу зміцнення державної єдності України; підвищення загальної мовної культури населення, розвитку мов національних меншин, задоволенню мовних потреб українців, які проживають за межами України; захист мовно-культурного та мовно-інформаційного простору України; забезпечення гідного місця української мови у всесвітньому мовно-інформаційному просторі; створення умов для вивчення громадянами України мов міжнародного спілкування [8], – потребує розроблення такого комплексу механізмів, який би включав у себе наступні складові: політичний, правовий, організаційний, інформаційний, економічний та мотиваційний.

Політичний механізм, який формує основи державної мовної політики, обґрунтовує вибір пріоритетних напрямків її подальшого розвитку і реалізації, тобто – це система організаційно (нормативно) оформлених цінностей, традицій, процедур, правил, зразків формування й функціонування вищих і центральних органів виконавчої влади, визначення й перерозподіли між ними основних елементів управлінського зв'язку (цілей, функцій, завдань, обов'язків, правил прийняття рішень, повноважень і відповідальності), здійснення їхньої взаємодії між собою й з інститутами цивільного суспільства для розробки, прийняття й здійснення найважливіших політичних і адміністративних рішень), а також здійснення зовнішнього контролю за їхнім виконанням [1, с. 115].

Він спрямований на зміцнення відповідних суспільних відносин у сфері державної мовної політики та є основним політичним засобом щодо

утвердження її пріоритетних напрямів розвитку, а також забезпечує стабільність в мовно-культурному середовищі країни.

Правовий механізм реалізації державної мовної політики направлений на нормативно-правове забезпечення її здійснення. Основні кроки щодо ефективного використання цього механізму: реформування законодавчо-нормативної бази, яка регламентує активну та дієву державну мовну політику (підготовки і внесення на розгляд Верховної Ради України урядових проєктів базових законів «Про мови в Україні», «Про внесення змін до Закону України, «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», «Про національні меншини в Україні» тощо); поетапне впровадження Концепції державної мовної політики; розробка державних стандартів у сфері державної мовної політики; використання незалежної соціальної експертизи законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються державної мовної політики.

Економічний механізм, в основі якого лежить економічне стимулювання розвитку державної мовної політики, координує процес фінансування програм державної мовної політики України за допомогою коштів Державного бюджету України, бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, бюджетів місцевого самоврядування та інші джерела (пожертви політичних партій, громадських організацій, окремих громадян-резидентів і нерезидентів), не заборонених законодавством України [6].

Цей механізм передбачає фінансову підтримку держави:

- для створення навчальної літератури (підручники, посібники, навчальні програми) українською мовою та мовами національних меншин, що населяють територію нашої країни для використання їх у навчальних закладах України;
- для організації державних курсів та центрів для вивчення української мови та культури різними категоріями населення по всій території України;

- для розвитку видавничої справи українською мовою та мовами інших національностей, що проживають на території України, створення нових освітніх програм у теле- і радіопросторі країни;
- для впровадження обов'язкового викладання навчальних програм у вищих навчальних закладах по всій території України.

Важливою складовою економічного механізму реалізації державної мовної політики є активне залучення коштів меценатів.

Інформаційний механізм реалізації державної мовної політики забезпечує координацію та узгодженість дій її суб'єктів і об'єктів та базується на засадах удосконалення соціальної та економічної статистичної звітності відповідно до вимог ефективного державного управління у сфері державної мовної політики і запровадження новітніх інформаційних технологій та моніторингу основних напрямків державної мовної політики. Вказаний механізм має забезпечити, з одного боку, вільний доступ до інформації стосовно мовної ситуації в країні, її збір та поширення, а з іншого – державну систему моніторингу, внутрішньоурядову та міжвідомчу інформаційну взаємодію. Це призведе до швидкого надання і в повному обсязі необхідної інформації всіх учасників процесу державного управління мовними процесами на загальнодержавному рівні.

Організаційний механізм реалізації державної мовної політики містить в собі суб'єкти та об'єкти, відповідає за визначення цілей, завдань, функцій та методів управління мовними процесами країни, координує ефективне функціонування та взаємозв'язок організаційних структур, що відповідають за реалізацію державної мовної політики, здійснює контроль за їх діяльністю та фіксує результати функціонування.

Слід відзначити, що постійні зміни положень законодавчих актів щодо покладення відповідальності за виконання завдань, пов'язаних з формуванням мовної політики на рівні органів центральної виконавчої влади, призвели до майже повного руйнування державного механізму управління всебічним розвитком і функціонуванням української мови. Фактично, в державі відсутній

орган, який би на постійній основі займався організацією, координацією та контролем за функціонуванням та розвитком української мови.

Указом Президента України від 24.02.97 № 164/97 з метою активізації роботи щодо формування та здійснення мовної політики при Президентові України утворено Раду з питань мовної політики. Проте, через три з половиною роки Указом Президента України від 13.11.2001 № 1071/2001 Раду з питань мовної політики ліквідовано.

26 липня 1996 р. Указом Президента України «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» створено Державний комітет України у справах національностей та міграції (Держкомнацміграції), який забезпечував реалізацію державної політики у сфері міжнаціональних взаємин, прав національних меншин та української діаспори, міграційних відносин. Постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 1997 року в структурі Держкомнацміграції було відкрито Департамент мовної політики [4, с. 179], основним завданням якого визначалося сприяння розвитку і функціонуванню української мови як державної та мов національних меншин на всій території України [9]. У 2000 році Держкомнацміграції України було ліквідовано. Для вирішення питань, що належали до його компетенції, утворили Державний департамент у справах національностей та міграції в складі Міністерства юстиції.

Постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2000 № 1004 здійснення організаційно-координаційної роботи, пов'язаної з виконанням Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови, покладено на Міністерство культури і мистецтв України.

Постановою Уряду від 20.06.2001 № 660 «Про внесення змін до структури Секретаріату Кабінету Міністрів України та структури Служби Прем'єр-міністра України» в структурі Секретаріату Кабінету Міністрів України було ліквідовано мовний сектор і наказом Кабінету Міністрів України функції із забезпечення реалізації мовної політики передано в сектор розвитку засобів масової інформації, інформаційної та мовної політики Управління

зв'язків з громадськістю Департаменту внутрішньої політики Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Указом Президента України від 05.04.2001 № 233/2001 «Про вдосконалення забезпечення реалізації державної мовної політики» функції із забезпечення реалізації державної мовної політики покладено на Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, у якому створено відділ мовної політики.

Таким чином, можемо констатувати, що протягом 2000–2001 років функціонувало декілька органів, відповідальних за реалізацію державної мовної політики: Рада з питань мовної політики, сектор розвитку засобів масової інформації, інформаційної та мовної політики Управління зв'язків з громадськістю Департаменту внутрішньої політики Секретаріату Кабінету Міністрів України, відділ мовної політики Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Департамент мовної політики, – що вносило певний дисбаланс у проведенні конструктивної та виваженої державної мовної політики. Функції та завдання вище перерахованих органів часто дублювали одне одного, не було визначено основного органу, який здійснював би координацію роботи у сфері державної мовної політики. Тому, поступова ліквідація надто громіздкої та слабко функціонуючої системи органів виконавчої влади, пов'язаної із реалізацією державної мовної політики, була логічна і доречна, але, знову ж таки, з наявною непродуманістю управлінських рішень: залишено було лише сектор мовної політики у складі Міністерства культури і туризму. І функції, покладені на вище вказаний сектор, вражають своєю масштабністю [7].

Тому на сьогодні назріла нагальна необхідність внесення суттєвих коректив у систему державних органів, відповідальних за реалізацію державної мовної політики України. Вона полягатиме або ж у визначенні центрального органу виконавчої влади з питань державної мовної політики з уже існуючих державних структур, як вказано в Концепції державної мовної політики, схваленої Указом Президента України від 15 лютого 2010 року №161/2010, або

ж у створенні нового органу (Міністерства мовної та інформаційної політики, Інституту державної мовної політики, департаменту мовної політики, комітету з підтримки української мови). Лише за цієї умови отримаємо можливість об'єктивної оцінки стану виконання основних завдань в галузі державної мовної політики, доречності обраних засобів їх вирішення – як самим виконавцям, так і усім зацікавленим сторонам, встановлення чітких орієнтирів – за кожним пріоритетним напрямом мають бути закріплені конкретні індикатори.

Важливу роль посідає *мотиваційний механізм* реалізації державної мовної політики, до складу якого входять матеріальні стимули; форми нематеріальних стимулів (участь громадян в ухваленні рішень влади, комунікація між громадянами), заходи, направлені на усунення напруг і конфліктів, що заважають успішній реалізації державної мовної політики; обґрунтування переліку пріоритетних духовних цінностей в царині мовно-культурних відносин, а також норми і правила, які відображають культуру взаємозв'язків суб'єктів державної мовної політики.

Таким чином, механізмами реалізації державної мовної політики ми вважаємо сукупність засобів, методів та важелів держави, направлених на досягнення пріоритетних цілей у сфері мовної політики, які базуються на принципах наукового обґрунтування, об'єктивності, цілісності, узгодженості та чіткої координованості дій. Розглядаючи механізми реалізації державної мовної політики, ми пропонуємо такі складові комплексного механізму державного управління: правову, організаційну, інформаційну, економічну та мотиваційну, зображені на рис.1.

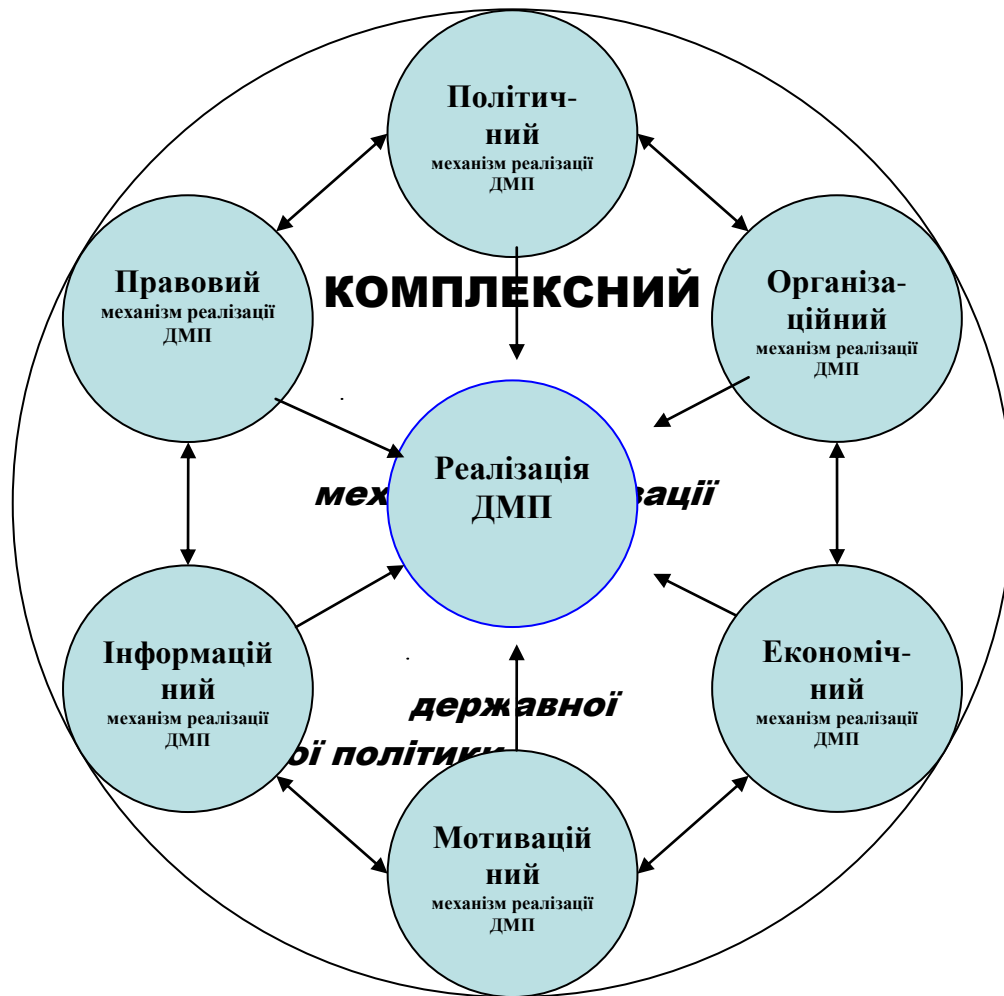


Рис. 1. Комплексний механізм реалізації державної мовної політики

Запропонована система забезпечить взаємозв'язок між усіма механізмами реалізації державної мовної політики, і, відповідно, сприятиме координації й погодженості дій контролюючих та регулюючих органів, консолідації зусиль всіх суб'єктів у сфері державної мовної політики.

Висновок. Отже, послідовна реалізація державної мовної політики за допомогою комплексного механізму державного управління у сфері мовної політики відповідає завданням загальнонаціональної консолідації українців, підтримує єдність національного організму в просторовому та часовому вимірах. Для успішної реалізації державної мовної політики необхідним є збалансоване поєднання представлених вище дієвих механізмів здійснення державних заходів у сфері державної мовної політики. Нами пропонується використання комплексного механізму реалізації державної мовної політики, побудованому на системі

взаємодії суб'єктів та об'єктів реалізації державної мовної політики, чіткій координації в управлінні організаційними структурами, забезпечення системи контролю за виконанням чинного законодавства, тому що саме від ефективності його функціонування залежить успішна реалізація державної мовної політики. Ефективність запропонованого комплексного механізму залежить від чіткого визначення меж функціонування кожного окремо взятого механізму: політичного, правового, інформаційного, економічного, організаційного та мотиваційного.

Комплексний механізм реалізації державної мовної політики надасть можливість координувати процеси формування державної мовної політики, прослідити зміни взаємовідносин між її окремими елементами в ретроспективному та перспективному аспекті, проаналізувати через порівняння відмінності систем державного управління у сфері державної мовної політики в різних країнах як з точки зору їх первинного формування, проведення системних змін, так і щодо поточного процесу подальшої реалізації. І саме ці фактори повинні оптимізувати процес послідовного та виваженого функціонування державної мовної політики як цілісної соціальної системи.

Література.

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : [курс лекций] / Г. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
2. Бестерс-Дільгер Ю. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації / Ю. Бестерс-Дільгер. – К. : «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 359.
3. Заблоцький В. В. Мовна політика в Україні: стан та напрями оптимізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. н. : спец. 23.00.02 : «Політичні інститути та процеси» / В. Заблоцький. — Харків, 2007. – С. 11.
4. Етнополітика в Україні: Документи і матеріали. — К., 1998. – С. 179.
5. Ковальова Т. В. Мовна політика в Україні: історико-правовий аспект / Т. Ковальова // Ефективність державного управління : [зб. наук. пр. / за заг. ред

- В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева]. – Вип. 16/17. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – С. 219–226.
6. Лопушинський І. П. Формування та механізми реалізації державної мовної політики в галузі освіти України / І. Лопушинський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu_o/2009_2/R_2/Lopushunski.pdf.
7. Положення про сектор мовної політики Міністерства культури і туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://195.78.68.75/mincult/uk/publish/article/137205>.
8. Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України № 16/2010 від 15 лютого 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10486.html>.
9. Про Положення про Державний комітет України у справах національностей та міграції: Указ Президента України від 28.10.1996 року № 1001/96. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001%2F96>.
10. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: [навч. пос. / вид. 2-ге випр. і доп.]. – К.: Вікар. – 2002. – С. 36–37.